

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ МЕДИЦИНИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ В ПЕРІОД 1939–1941 рр.

Л. В. Кравчук, Л. О. Кравчук, О. В. Лабівка

*ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України”*

HEALTH SAVING ASPECTS OF DEVELOPMENT OF MEDICINE IN TERNOPIL REGION IN 1939–1941

L. V. Kravchuk, L. O. Kravchuk, O. V. Labivka

SHEI “Ternopil State Medical University by I. Ya. Horbachevsky of MPH of Ukraine”

У статті розкрито зміни, що відбувалися у сфері медицини в Тернопільській області з приходом радянських військ та утвердженням радянської влади у вересні 1939 року. Зроблено аналіз якісного зрушення у всіх сферах медичного обслуговування місцевого населення області.

The article describes the changes occurring in medicine in the Ternopil region with the arrival of Soviet army and the establishment of Soviet authorities in September, 1939. The analysis of the qualitative changes in all areas of health care of the local population is made.

Вступ. Актуальність розвідки полягає у розвінчуванні міфу “турботи” про долю західних українців Радянською державою напередодні Другої світової війни. Саме на реформуванні радянською владою медицини, у новоствореній Тернопільській області, поряд зі значними зрушеннями докорінних змін не наступило: тривалість життя і приріст населення збільшено не було.

Предметом дослідження стали розпорядження та доручення новостворених органів місцевої влади й реорганізація лікарень і всієї сфери медичного обслуговування краю. Привертає увагу те, що ці всі перетворення робилися не з метою збереження здоров'я населення, а для зміцнення органів радянської влади та впливу і контролю над місцевим населенням.

Основне завдання полягає в об'єктивному та всебічному висвітленні подій та аналізі наслідків радянського перебування на території Тернопільської області.

Аналізуючи радянську історіографію, зустрічаємо єдину думку, в якій історики одноставно схвалюють “мудрі рішення” Сталіна, керівну роль КПРС (М. Івасюта, І. Кошарний, К. Сиротинський, В. Ворацький та інші). Протилежну думку

знаходимо у працях М. Бугая, А. Покровського, І. Біласа, З. Служницької тощо.

Основна частина. Медичне обслуговування населення Тернопільського краю було надзвичайно поганим. Польська влада виділяла мізерні кошти на ці потреби. Найпоширенішою формою захворювань був туберкульоз, на який хворіли постійно і вмирала більша половина хворих. Поширеними були серцево-судинні захворювання, яким сприяла надмірна вологість, спричинена великою площею місцевого ставу. Постійними супутниками місцевого населення були численні недуги, зокрема висипний тиф, дизентерія, трахома, а також інфекційні хвороби: скарлатина, дифтерія, кір, коклюш тощо. Зі звіту тернопільського воєводи за 1937–38 рр. про поширення туберкульозу наведено в таблиці [20]:

Роки	1928	1934–1935	1935–1936	1936–1937	1937–1938
Хворіло	829	810	877	988	915
Вмерло	410	413	372	610	584

З 17 повітів по Тернопільському воєводству, де проживало 1,5 млн населення, лише у 9 повітах були лікарні, які обслуговували 30 лікарів, а в 12 повітах було всього 30 лікарів. Причому лікування

було виключно платним [2]. У 1938 р. на кожних 1000 чоловік припадало тільки 0,61 ліжка [20]. На все Тернопільське воеводство припадав один рентгенапарат [21]. У зв'язку з такою ситуацією велика кількість хворих за відсутності грошей не мала можливості вчасно отримати належну медичну допомогу. Внаслідок цього лише в 1936 р. було зареєстровано 5336 захворювань, з яких умерло 928 чол., або 17,4 %, що є дуже великим відсотком смертності [18].

Непривабливою була картина в самому місті Тернополі, де від туберкульозу вмирало 100–120 чол. (на рік), багато залишилось каліками. Тут функціонувала 1 лікарня на 170 ліжок, у якій працювало 5–7 лікарів [16].

Дієвими й ефективними були перетворення на Тернопільщині після вересневого вторгнення Червоної Армії на українські землі. З часу звільнення від польських панів, та встановлення радвлади, труднощі західних областей і радянської України, зокрема в Тернопільській області, згідно зі сталінською Конституцією одержали право на охорону здоров'я та безкоштовне лікування. На 20.12.1939 р. у повітах області організувалися повітові здоров'їдділи та санітарні комісії, що підпорядковувались Охматдиту. Тут було організовано 20 госпіталів з 939 ліжками, 19 поліклінік, у селах відкрито 50 лікувальних амбулаторій. Забезпечено обслуговування лікарями хворих на виклик додому [1]. Особлива увага приділялася дитячій охороні здоров'я.

За короткий час в області відкрито 9 дитячих консультацій та 14 дитячих амбулаторій. В 5-ти повітах краю організовано санстанції. В кожному місті запрацювала аптека.

Але не зважаючи на ці вагомні заходи у сфері медичного обслуговування населення краю, президія облвиконкому відмічала, що облздоров'їдділ недостатньо приділяв увагу питанням організації та розвитку такій важливій галузі, як охорона здоров'я трудящих.

Ще не було організовано обласну санстанцію, відсутність якої не давала можливості розгорнути належну санітарну та протиепідемічну роботу. Не було введено в дію вендиспансер, пологові будинки та швидку допомогу. Також не працювали курси з перепідготовки медичних кадрів. А тому було зобов'язано керівництво облздоров'їдділу організувати до 1 лютого 1940 р. обласну санстанцію та повітові в кожному повіті. В місті Тернополі відкрити венеричний диспансер. Організувати у всіх повітах дитячі медичні установи, жіночі кон-

сультації. Створити по всіх містах області станції швидкої допомоги.

Враховуючи важливість охорони материнства та дитинства, облздоров'їдділ був зобов'язаний протягом грудня 1939 р. і січня – лютого 1940 р. організувати в містах та селах області пологові будинки з відповідним штатом медпрацівників.

Президія облвиконкому зобов'язала всіх голів повітових виконкомів та міськради для покращення охорони здоров'я надати відповідні приміщення для медичних установ [14].

Нова радянська влада особливо уважно слідкувала за налагодженням та розгортанням медичної мережі по території області. Незважаючи на архіважливість розпочатих перетворень у сфері медицини, траплялися непоодинокі випадки бюрократизму у ставленні до медпрацівників. А тому президія обласного виконавчого комітету зобов'язала голів повітових виконкомів та міськрад не затримувати виплату зарплатні лікарям, сприяти в питаннях надання житла лікарям й іншим медпрацівникам, та забезпечити райздоров'їдділи засобами пересування.

Враховуючи, що по області була недостатня кількість медичних кадрів, облздоров'їдділ зобов'язаний був у короткі терміни організувати обласні курси медпрацівників, лікарів, сестер та акушерок.

Облвиконком поставив до відома голів повітових виконкомів та міськрад, що вони несуть повну персональну відповідальність за стан здоров'я у ввірених їм повітах.

За постановою облвиконкому від 29 грудня 1939 р., облфінвідділ зобов'язувався виділити міськздоров'їдділу 21 000 крб [13] на оплату рахунків за придбання матеріалів для ремонту поліклініки, яку було розширено на 320 ліжок з працюючими 22 лікарями. Другу лікарню було реорганізовано і забезпечено медперсоналом. Готувалися до відкриття пологові будинки і двоє дитячих ясел на 120 ліжок. За часів польської влади на охорону здоров'я виділялися дуже скромні суми, пізніше з обласного бюджету на потреби медицини було асигновано в десятки разів більше, щоб забезпечити 180 новостворених медичних закладів, у яких працювало 388 лікарів, 549 медпрацівників середнього персоналу [1]. Слід віддати належне в організації медичної допомоги населенню на новозахоплених землях. Так, вже з 20 жовтня 1940 р. у м. Тернополі працювала поліклініка від 10 до 18 год за московським часом.

У середині жовтня з ініціативи тимчасового управління м. Тернополя діяла поліклініка, де пра-

цювало 10 лікарів [17], що приймали хворих від 8 год до 4 год дня. Серед них лікарі всіх необхідних спеціальностей. Одночасно працював рентгенівський кабінет. Лікарі виїжджали у найближчі села, щоб надати допомогу. Для потреб поліклініки виділено 2 автомашини. Лікування було безкоштовним. У поліклініку щодня зверталися 100–150 чоловік за допомогою. Безкоштовно надавалася медична допомога для дітей [12]. Налагоджувалося медичне обслуговування і в повітах.

Так, тимчасове управління м. Тербовлі, приймаючи за день більше 400 громадян, що зверталися з різних життєвих питань, своїм першочерговим завданням ставило відкриття лікарні на 15–20 чол. Було підібрано медперсонал для роботи. Лікарня мала працювати безкоштовно [19].

Враховуючи фінансові витрати на 1940 р. місцевих бюджетів Тернопільської області, по видатках на охорону здоров'я було виділено 34 071,4 тис. крб [15]. Відділ охорони здоров'я Тернопільського облвиконкому складався з 45 штатних одиниць, ставка зарплати 206,0 крб [3]. Звичайно, при відсутності належного шляхового сполучення і лише наявного гужового транспорту та величезній кількості районів та розкиданості повітових центрів надати своєчасну і кваліфіковану медичну допомогу було просто неможливо, крім того, оснастити медичним устаткуванням та привести до належних санітарних норм міські, повітові чи сільські медичні заклади не було змоги. Недостатньо були відремонтовані зубопротезна лабораторія, фізіотерапевтичний кабінет, венеричний диспансер, а існуючі поліклініки постійно потребували допомоги, тому президія облвиконкому збільшила асигнування на вищезгадані потреби в сумі 115 тис. крб [5]. Враховуючи, що майже всі лікарні мали нічне опалення, залишалось гострою проблемою забезпечення їх твердим паливом. Невчасне підвезення, недостатня кількість транспорту спричинили погіршення температурного режиму та інші негаразди в лікувальних закладах.

Аналізуючи постанову № 225 Тернопільського обласного виконавчого комітету від 15 жовтня 1940 р. про розгортання мережі охорони здоров'я на 1940 р., ми стверджуємо, що, незважаючи на вагомості і значні зрушення в налагодженні державного медобслуговування в утвореній Тернопільській області, розширення запланованої мережі лікзакладів на 1940 р. проходило вкрай незадовільно. Значна частина з запланованої мережі лікзакладів відкривалася із запізненням. Медичні установи недо-

статньо забезпечені відповідним обладнанням, не повністю укомплектовано необхідними кадрами. Траплялися випадки, коли в амбулаторіях працювали замість лікарів медсестри або фельдшери.

Із запланованих 439 лікзакладів різного типу відкрито лише 369, що становило 86 %. Зокрема, значна частина недовиконання відкриття лікзакладів йшла за рахунок таких лікзакладів, як охорона матері й дитини, дитячі ясла (виконано по селу 9 %, по місту 27 %). А з цих причин недостатньо використовувалися кошти з обласного бюджету.

В деяких районах і містах з боку керівників РВК та міськрад недостатньо приділялася увага піклуванню і управлінню охороною здоров'я, несвоєчасно надавалися приміщення під лікувальні заклади та інше. Так, у м. Тернополі не відкрито 3 лікувальні заклади, у Чорткові – 4, в м. Заліщиках – 2 [4], а в районах: Бучацькому, Копичинецькому, Монастириському, Білобожницькому, Борщівському, Вишневецькому, Гримайлівському, Гусятинському, Золотниківському, Золото-Потікському, Кам'яно-Подільському, Глустенському та Шумському не надано приміщень під дитячі ясла.

В Струсівському районі приміщення під амбулаторію зовсім не відповідали вимогам, які ставилися перед радянськими лікувальними закладами.

По м. Тернополю систематично зривалося фінансування лікувальних закладів, обласна лікарня не фінансувалася ні відповідно до касового плану, ні кошторису, внаслідок чого бували випадки, що лікарня мала перебої в харчових продуктах та медикаментах, що негативно відбивалося на обслуговуванні населення.

А тому обласний виконавчий комітет вживав рішучих та дійових заходів, щоб виправити становище. Зокрема, було зобов'язано завідувача облздоровідділу вжити заходів щодо прискорення відкриття запланованих лікувальних закладів та забезпечення їх потрібним інвентарем, інструментами і кадрами. Було зобов'язано голів райвиконкомів і міськрад Бучацького, Копичинецького, Монастириського, Білобожницького, Борщівського, Вел. Борщівського, Гримайлівського, Гусятинського, Золотниківського, Золото-Потікського, Катербурзького, Микулинецького, Пробіжнянського, Скалатського, Глустенського, Шумського районів надати для запланованих на 1940 р. лікувальних закладів відповідні приміщення, приділяючи особливу увагу в справі організації дитячих ясел як у містах, так і в селах. Крім того, голови райвиконкомів Білобожницького, Копичинецького були зобов'язані

негайно повернути відібрані приміщення лікувальним установам. А Струсівському райвиконкому до 1 листопада було вказано негайно надати приміщення під амбулаторію. Також завідувачу облторгвідділу і голові облспоживспілки своєчасно постачати лікувальні заклади необхідними продуктами харчування, посудом та інвентарем. Всі голови райвиконкомів і міськрад повинні були забезпечити безперервне фінансування лізакладів у межах затверджених касових планів. Аналізуючи вищепроведені заходи в налагодженні роботи по наданню медичних послуг населенню, спостерігалися і нетипові для цього краю форми відносин у колективах.

Із збільшенням кількості лікарів з 7 до 22, середнього медичного персоналу з 10–45 серед працівників лікарень було розгорнуто соціалістичні змагання щодо своєчасного надання хворим медичної допомоги, поліпшення харчування хворих, збільшення кількості ліжок з 200 до 265 [8]. Відмічалось також, що поряд із досягненнями є ряд недоліків, а саме: були перебої у забезпеченні лікарень паливом, внаслідок чого були випадки неопалення кімнат та несвоєчасне завезення їжі для хворих, що спричинило затримки в одержанні молочних та м'ясних страв.

Саносвітня робота з хворими не велася на належному рівні, в пологовому відділі поганий догляд за немовлятами, окремі медсестри не виконували вказівки, дані лікарями. З боку дирекції міськклікарні не велася боротьба за очищення лікарні від класово ворожих елементів [9].

Такий антипрофесійний підхід у кадровому медичному забезпеченні населення Тернопільщини щодо надання кваліфікованого медобслуговування розкривав справжні наміри нової влади і, відповідно, якби на цих медпрацівників були б компрометуючі матеріали, доля їх була б набагато трагічнішою, а не звільнення з роботи. Зміни в медобслуговуванні краю спостерігалися вагомі, порівняно з польською окупацією, стояло питання якості й ефективності.

З метою виправлення недоліків та покращення роботи міськклікарні президія міської ради постановила:

1. Зобов'язати директора міськклікарні тов. Кельнера:

а) перебудувати роботу господарського апарату, а також з розрахунком, щоб повністю забезпечити лікарню необхідною кількістю харчових продуктів та палива;

б) переглянути всі кадри та очистити міськклікарню від класово ворожих елементів;

в) покращити роботу пологового відділу та обладнати його необхідними меблями та речами;

г) домогтися протягом року придбання по три зміни білизни на кожне ліжко та достатньої кількості халатів для персоналу;

д) забезпечити лікарню всіма необхідними медикаментами та матеріалами для медичної роботи;

е) організувати санітарно-освітню роботу серед хворих;

ж) організувати роботу для підвищення кваліфікацій середнього та обслуговуючого медперсоналу;

з) до 1 червня перебудувати санпропускник лікарні та зробити дитячий інфекційний відділ;

і) придбати до 1 січня 1941 р. рентгенотерапію, фізіотерапію.

2. Зобов'язати міськфінвідділ своєчасно переводити фінансування міськклікарні.

3. Зобов'язати завідувача міськздороввідділу тов. Розуменка надавати практично-дійову допомогу у виправленні всіх недоліків на поліпшення роботи міськклікарні.

4. Доручити тов. Розуменко перевірити виконання цієї постанови та 17 червня доповісти на президії міської ради.

5. Враховуючи те, що облзаготзерно не випускає відповідної кількості муки для 2-тижневого запасу для випічки хліба Тернопільторгу, тому просити облвиконком вплинути на облзаготзерно, аби останнє виконало рішення Економічної ради УРСР "Про забезпечення 2-тижневим запасом пекарні для випічки хліба".

6. Зобов'язати завідувача міськторгвідділу тов. Асланова здійснити повсякденний нагляд за виконанням цієї постанови та 17 травня доповісти президії міської ради.

Особлива увага приділялась дітям як майбутній зміні, що мала розбудовувати радянські принципи. З цією метою проводились оздоровчі заходи. Зокрема, було затверджено міжвідомчу комісію по підготовці та переведенню оздоровчої кампанії дітей у літній період 1940 р. [7].

1. Затвердити міжвідомчу комісію по підготовці та переведенню оздоровчої кампанії дітей влітку 1940 р. у такому складі: тов. Плоховець – голова комісії та члени:

1) Бойко – міськвно;

2) Берман – міськком КП/б/У;

3) Олейникова – міськком ЛКСМУ;

4) Розуменко – міськздороввідділ;

5) Саженко – міськфінвідділ;

6) Флейпер – міськфінвідділ.

2. Zobov'язати вищезгадану комісію негайно скласти план роботи та подати на затвердження президії міської ради.

За іншими матеріалами, у міжвідомчу комісію по оздоровленню дітей у Тернопільській області на 1940 р. входило 11 чоловік. Ця міжвідомча комісія мала скласти план оздоровчої кампанії на 1940 р. і розробити відповідний кошторис та подати на затвердження пропозиції облвиконкому. Аналогічно райвиконкоми утворювали аналогічні комісії у районах з тими же функціями під головуванням голів РВК [22].

Комісія була створена, в ній були задіяні чиновники міського відділу освіти, охорони здоров'я, міського комітету КП(б)У, ЛКСМУ та міськфінвідділу, і завдання найпочесніші – це турбота про дітей, майбутнє народу, країни.

Постанова бюро Тернопільського обкому КП(б)У від 13 травня 1940 р. відзначила, що підготовкою до оздоровлення дітей у 1940 р. обласна міжвідомча комісія займалась недостатньо. Комісія обмежилась лише підбором приміщення для обласних таборів. До ремонту приміщення та обладнання їх не приступлено.

Організацією районних таборів для піонерів та школярів ряд РВК і РК КП(б)У Золотниківський, Усть-Зеленський, Бучацький, Почаївський та інші не займалися.

Бюро обкому КП(б)У постановило:

Список літератури

1. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), Вільне життя, 25 квітня 1940 р., № 86, с. 3.
2. ДАТО, Вільне життя, 20 квітня 1940 р., № 82, с. 3.
3. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 4.
4. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 23, арк. 2.
5. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 88.
6. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 8, арк. 4.
7. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 59.
8. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 59–60.
9. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 60.
10. ДАТО, ф. Р-9, оп. 1, спр. 105, арк. 63.
11. ДАТО, Вільне життя, 25 квітня 1940 р., № 86, с. 3.
12. ДАТО, Вільне життя, 30 жовтня, № 24, арк. 4.

1. Затвердити організацію двох обласних піонерських таборів у селах Червоний Городок Глустенського району на 200 дітей і в селі Скоморівка В. Бірківського району на 100 дітей в одну зміну.

2. Zobov'язати обласну міжвідомчу комісію негайно приступити до ремонту і обладнання обласних піонерських таборів.

3. Запропонувати обкому ЛКСМУ, облвно і облздороввідділу до 15 травня укомплектувати обласні піонерські табори керівними, педагогічними та лікарськими кадрами та до 1 червня провести семінар робітників табору.

4. Доручити президії облвиконкому забезпечити через торговельні організації і райвиконкоми постачання піонерських таборів необхідними будівельними матеріалами, монофактурою та посудом.

5. Обласній міжвідомчій комісії встановити вартість путівок в обласні піонерські табори і до 20 травня реалізувати путівки [1].

Висновок. Отже, підсумовуючи опрацьований матеріал, можна констатувати, що реформування охорони здоров'я Тернопільщини проходило у складних матеріальних умовах 1939-1941 рр., не вистачало ні відповідного медичного устаткування, ні фахівців. Озвучені плани мали політичний характер і не відповідали реальним можливостям тодішньої радянської системи. Місцеве населення все це бачило і не підтримувало, а тому протистояння могло тільки поглиблюватись.

13. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 1, арк. 6.
14. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 2, арк. 11.
15. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 4, арк. 3.
16. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 2, арк. 11.
17. ДАТО, Вільне життя, 30 жовтня 1939 р., № 24, с. 4.
18. ДАТО, ф. Р-1833, оп. 6, спр. 2, арк. 11.
19. ДАТО, Вільне життя, 4 жовтня 1939 р., № 2, арк. 2.
20. Івасюта М. К. Нариси з історії колгоспного будівництва в західних областях УРСР / М. К. Івасюта. – К., 1962. – 316 с.
21. Івасюта М. К. Нариси з історії колективізації на Тернопільщині / М. К. Івасюта. – К., 1958. – 116 с.
22. Ф. Р-1833, оп. 6, спр. 8, арк. 4.

Отримано 26.03.15